

Metod och Problem

-en inledning till sociologisk analys

Per Dannefjord

Inledning s. 1 Metoder och tekniker s. 3 Forskning börjar med problem s. 4 Vad är empiri och vad skall man ha den till? s. 7 Vad är en teori? s. 12 Generalisering s. 16 Två typer av studier s. 18 Avslutning s. 19 Bibliografisk efterskrift s. 22 Litteratur s. 24

Den föreliggande texten har sin utgångspunkt i reflektioner och diskussioner som förts i samband med att jag har undervisat i sociologisk metod på grundnivå. Jag märkte efterhand att de föreläsningar jag höll kring grundläggande metodtänkande handlade allt mindre om kurslitteraturen. Man kan hävda att jag borde ha bytt ut litteraturen, men jag upplevde att många introduktionsböcker i metod var utmärkta inom sitt område, men lämnade viktiga aspekter outtalade. Det fanns anledning att fortsätta föreläsa om det som inte stod i böckerna och det blev samtidigt angeläget att systematisera och tydliggöra de tankegångar som låg till grund för det jag ville förmedla i metodundervisningen. Den text som följer är i princip systematiserade och omarbetade föreläsningssanteckningar. Eftersom tankegångarna och argumenten inte ursprungligen har formulerats som text innehåller framställningen inga referenser, utom när jag hämtar exempel ur litteraturen. Jag gör inte anspråk på att ha formulerat några nya eller originella tankar. Min ambition har varit att på ett enkelt sätt förmedla ett metodtänkande som ofta saknas i den grundläggande metodlitteraturen. Det saknas dock inte böcker i ämnet, och i en bibliografisk efterskrift tar jag upp ett antal texter som ligger till grund för mitt synsätt och som, för den intresserade, kan vara lämplig vidare läsning.

Inledning

Vetenskaplig metod handlar om hur man ställer och svarar på frågor och hur man inhämtar kunskap. Olika vetenskaper utnyttjar olika metoder och samhällsvetenskapen kännetecknas bland annat av att den inte är begränsad till en metod eller en metoduppsättning. Inom samhällsvetenskapen har det bara under begränsade perioder funnits någon enighet om vilka metoder som är lämpliga. Efterhand verkar enigheten emellertid upplösas genom att man antingen tröttnar på de tillgängliga metoderna, eller vill befria sig från de begränsningar enigheten tenderar att leda till. Vissa metodologiska positioner baseras på filosofiska diskussioner om vad kunskap är och hur den kan bli tillgänglig, andra kan basera sin metodologi på föreställningar om människans eller samhällets "natur" och ytterligare andra utgår ifrån en idealbild av vad vetenskap är. Dessa typer av diskussioner kommer i möjligaste mån att uteslutas från min framställning. Jag tänker inte diskutera metodologins filosofiska aspekter även om filosofiska antaganden kommer att ingå mer eller mindre uttalat i texten. Jag vill snarare ge en introducerande bild av *vad man*

gör när man forskar. Framställningar av vad forskning innebär tenderar ofta att antingen bli genomgångar av rent tekniska hjälpmedel eller filosofiska diskussioner kring kunskapens gränser och möjligheter. De är båda viktiga, men inte till särskilt mycket hjälp när man kommer till frågan om vad man skall göra. De tekniska genomgångarna innebär också ofta att teknikerna får orimligt stort utrymme i metoddiskussionerna. Detta sker ofta på bekostnad av forskningens själva utgångspunkt, nämligen att man vill ha svar på en fråga. Det är lätt att få intrycket av att sociologisk forskning handlar om att genomföra intervjuer eller formulera enkäter, vilket är felaktigt. Man lär sig inte laga bilar genom att lära sig hantera hylsnycklar och skruvmejslar och man lär sig inte forska genom att lära sig intervju och formulera enkäter, även om de är viktiga verktyg när man vet vad man vill göra. Jag vill inte likställa metod med de tekniska hjälpmedel som används. Metod är ett vidare begrepp som innefattar hela forskningsprocessen och de resonemang som ingår i den.

Jag har två syften med min framställning, ett negativt och ett positivt. För det första tänker jag polemisera mot den syn på forskning där man fokuserar på empiriska data och datainsamlingstekniker. För det andra tänker jag som ett alternativ till detta argumentera för en problemfokuserad syn på metoden. I min polemik tar jag också avstånd från den praktik där man rabblar upp begrepp eller refererar ett antal böcker och kallar det teori. Jag kommer att betona teorins betydelse i forskningen, men man presenterar inte en teori genom att tala om vad ett antal författare har sagt.

Det är viktigt att se forskning som en pågående diskussion. "Hur är det egentligen?" är en meningslös fråga och därför kan man inte heller se forskningsresultaten som svar på den frågan. Om man tar del av samhällsforskning för att få veta hur det egentligen är kommer man att bli besviken. Inom samhällsvetenskapen finns det knappast några forskningsresultat som inte kan hävdas vara felaktiga i ljuset av senare, eller bara andra, resultat och teorier. Därmed behöver de inte vara sämre eller mindre värdefulla, utan de måste ses som inlägg i en pågående diskussion om hur samhället skall beskrivas, förklaras och förstås utifrån olika aspekter. Att vara kritiserbar är inte en brist, utan en förutsättning för att man skall kunna delta i diskussionen. (Detta gäller även min framställning här.) Det finns inte *en* syn på hur forskning går till, utan varje sådan framställning måste göras utifrån ett visst perspektiv och med ett visst språkbruk. Det synsätt som presenteras här är inte det enda, och det finns sätt att beskriva forskning på som ser annorlunda ut även om de i sak kan överensstämma med mitt. När jag bestämt hävdar ett synsätt mot andra är det ett diskussionsinlägg där argumenten och den vetenskapliga praktiken är avgörande.

Den bild av det vetenskapliga arbetet som presenteras är starkt förenklad. Det kan vara lätt att få intrycket att forskning är en rätlinjig process där bestämda steg alltid följer på varandra i en bestämd ordning. Så är det inte. Att forska är en komplex verksamhet där nya idéer kläcks och nya vinklingar på teorier och data görs hela tiden. Jag kommer att argumentera för att teori föregår empiri, men det skall då inte uppfattas som att de olika stegen måste tas i en bestämd tidsföljd. Det skall snarare läsas som ett tankesätt, en förenklad modell över vad man bör fundera över när man forskar. Jag hoppas att man, genom att reflektera över den modell jag beskriver, kan se strukturen i de egna, och andras, arbeten. Därmed ser man också vad som bör göras och vilka sidor man kan strunta i.

Metoder och tekniker

När samhällsvetenskaplig metod diskuteras handlar det ofta om vilka *tekniker* man anser lämpliga. Vanligen utgår diskussionen från en uppdelning av tekniker i kvalitativa och kvantitativa. Oftast diskuterar man kvalitativ och kvantitativ *metod*, men jag vill redan inledningsvis införa en distinktion mellan metoder och tekniker. Denna distinktion ligger inte i linje med det vedertagna språkbruket i metodlitteraturen, men den tydliggör de aspekter av forskningen som jag vill framhäva. Valet mellan kvalitativa och kvantitativa tekniker: enkäter eller observationer, intervjuer eller experiment, är i hög grad ett skenproblem som fått för stor plats i den samhällsvetenskapliga metoddiskussionen. Dessa uppdelningar och val handlar om vilken teknik man anser mest lämplig för att samla in data. Detta val kommer för det första sent in i forskningsprocessen och är för det andra av underordnad betydelse. Valet av teknik är en typ av problem som överhuvudtaget inte är aktuellt förrän de viktiga metodproblemen är lösta. Den empiri som samlas in *är* inte studien. Man kan inte beskriva en studie genom att tala om vilka data man har samlat in.

Jag vill istället argumentera för en syn på vetenskaplig praktik där *problemet* står i fokus. Det hävdas ofta att problemet måste styra valet av metod, men det är inte självklart vad detta betyder. Om metod likställs med teknik är det ett tveksamt påstående. Det är inte särskilt ofta som problemet ger någon vägledning vad gäller valet av teknik. Enligt min användning av begreppet "metod" är påståendet självklart eftersom metod då står för "hur man löser problemet", vilket skall skiljas från "hur man samlar in data". Metod kommer alltså här att stå som en mer övergripande term för vad man gör när man bedriver forskning.

När problemet är formulerat bör man fundera på hur det skall lösas. Vilka delfrågor måste besvaras? Vad kan utgöra svar på dessa? På vilket vis relaterar sig svaren till problemet? Behövs empiriska data? Vilka? På vilket sätt kan empirin leda fram till en lösning på problemet? Alla dessa frågor ingår i vad jag kallar metod. Det innebär att man inte kan dra någon klar gräns mellan teori och metod. Metodresonemangen startar i samma ögonblick som problemet är formulerat. Först när man vet vilken empiri man behöver och på vilket sätt den ger argument är det dags att börja fundera på den tekniska sidan av datainsamlingen.

Ett inte ovanligt sätt att beskriva en studie är: "en intervjustudie om arbetslösas attityder gentemot facket". En sådan beskrivning säger någonting om datainsamlingstekniken, den säger någonting om urvalet och någonting om vilken empiri som samlas in. Däremot säger den mycket lite om vad studien handlar om, vad man tänker sig att få sagt eller vilket problem man försöker lösa.

En naturlig fråga som följd av beskrivningen är: "Varför då?" Ett överdrivet naivt svar skulle kunna vara: "Arbetslösheten är ett intressant och viktigt problem och jag tycker att intervjuer ger mer information än enkäter." Svaret är en konstruerad överdrift, men det speglar ändå en vanlig vanföreställning om vad forskning är. När man forskar gör man inte intervjustudier om arbetslösas attityder mot facket, det är inte vad forskning handlar om. När man forskar löser man problem. Det enda ovanstående beskrivning ger någon information om är vilka hjälpmedel man använder sig av. Det är ungefär som om vi skulle fråga en byggnadsarbetare vad han gör, och han svarar: "Jag

sätter ihop två plankor med hjälp av en hammare och fyra spikar.” Som svar på frågan ”varför?” skulle han kunna svara att ”ihopsättande av plankor är en viktig del i byggnadsarbete och lim håller inte lika bra som spik.” Vi skulle förmodligen inte anse det vara ett korrekt svar. Det är inte vad han gör. Om han svarar att han bygger ett garage blir vi förmodligen nöjda. Frågan om spik eller lim reduceras till en teknisk detalj som visserligen är viktig för det tekniska utförandet, men garaget är ett garage oavsett hur man har satt ihop det. Om samhällsforskaren ovan svarar: ”Jag testar en teori som går ut på att facket tenderar att bry sig mindre om de arbetslösa i tider av hög arbetslöshet, och att detta får återverkningar på människors förtroende för facket”, blir teknikaliteterna på motsvarande vis reducerade till detaljer. De tekniska detaljerna är viktiga, men de är av begränsat intresse i jämförelse med de resonemang som leder fram till dem. Om det finns brister i de resonemang som leder fram till utpekandet av vissa empiriska data spelar det ingen roll hur noggrant de är insamlade.

Att datainsamling måste utföras noggrant betraktar jag som så självklart att det inte behöver diskuteras vidare här. Noggrannhet är dock inte samma sak som att hänga upp sig på hur empirin är insamlad. Ofta spelar det ingen roll om empirin är insamlad med hjälp av intervjuer eller enkäter. Det är ett val som ofta görs utifrån hur mycket tid man har eller vilka praktiska förutsättningar som ligger till grund för genomförandet. Studerar man barn kan det av rena skrivkunskapskäl vara lämpligt att välja intervjuer. Studerar man geografiskt skilda individer väljer man kanske telefonintervjuer eller enkäter. Om man å andra sidan är ute efter att studera människors spontana reaktioner eller associationer i samband med vissa påståenden, verkar enkäter vara ett meningslöst val. De ger helt enkelt inte den data man behöver. Då kanske man istället genomför undersökningen i en intervjuliknande situation. Det man gör är kanske närmast att betrakta som observationer snarare än intervjuer och vad det kallas spelar mindre roll.

Det kan vara rimligt att göra sitt val på grund av praktiska omständigheter, men det är då metodologiskt ointressant. Det finns ingen anledning att inom ramen för metodologiska resonemang diskutera val som görs på sådana grunder. Det viktiga är vilken typ av data man behöver för att lösa det problem studien handlar om. Skillnaden mellan kvalitativ och kvantitativ metod är i sammanhanget inte särskilt intressant och består närmast i huruvida man kvantifierar sina data eller inte.

Skillnaden mellan olika former av forskning ligger framför allt i vilken *typ av skäl* man ger för sina teser och vilka teser man vill ge skäl för. Det vanligaste är förmodligen att man vill utveckla en teori och gör det genom att använda empiriska exempel. Utgångspunkten måste vara att alla samhällsvetenskapliga studier försöker ge någon typ av svar på ett samhällsvetenskapligt problem. I det avseendet finns det ingen principiell skillnad mellan kvalitativ och kvantitativ metod.

Forskning börjar med problem

Forskning utgår ifrån ett intresse. Någonting är konstigt eller okänt och kräver en förklaring. Detta innebär att forskning *inte* utgår ifrån ett akademiskt ämne eller ett empiriskt fält. Man måste skilja på det område man studerar och det problem man är ute efter att lösa. En studie utgörs inte av sin empiri. ”Arbetslösa” är inget svar på frågan vad man studerar. Man inleder inte en studie med att bestämma sig för att man skall studera arbetslösa för att sedan

fundera ut hur problemet ser ut. Man vet rimligen inte att man skall studera arbetslösa förrän man har ett problem som handlar om arbetslösa, eller där information om någon aspekt av de arbetslösa kan utgöra en del av svaret. Om man säger att man vill studera "organisationer", "etnicitet", "populärkultur", "modernisering" eller något annat område återstår alltid frågan om vad man har tänkt studera. Man kan göra en jämförelse med en brottsutredare som en dag bestämmer sig för att göra en undersökning på det lokala postkontoret och dess anställda. Om han inte skall verka sinnesförvirrad måste han ha en anledning att göra en sådan undersökning. Han kan inte börja med att bestämma sig för att postkontoret verkar vettigt att undersöka för att sedan fundera ut ett lämpligt brott som undersökningen kan bidra till att lösa. Man kan vara intresserad av organisationer och försöka formulera ett studerbart problem inom detta område, men man vet ändå inte vad studien skall handla om förrän problemet är formulerat.

Organisationer, eller etnicitet, kultur eller modernisering är områden som innehåller en oändlig mängd aspekter. En stor mängd av dessa aspekter kan studeras som vetenskapliga problem, men att peka ut själva området säger inte mycket. Även om man skulle avgränsa området till att gälla "organisationsförändring", "etniska konflikter" eller liknande, har man ändå inte sagt vad studien skall handla om. Det är inte genom att begränsa mängden tänkbara data som man gör området till ett vetenskapligt problem, utan genom att visa vad som är problematiskt. Det finns exempel på uppdragsforskning där det empiriska fältet är bestämt från början, men det är samtidigt också kopplat till någon typ av fråga. Man kontaktar inte en forskare och frågar: "Skulle du kunna tänka dig att bedriva lite samhällsforskning här inom kommunen?" Forskaren som konfronteras med en sådan fråga skulle förmodligen undra vad uppdragsgivaren vill veta. Vilket är problemet? Om det inte finns ett problem finns det ingenting att forska kring. Det är inte ovanligt att man stöter på påståenden som: "jag har inget egentligt problem, och inte heller nån teori. Jag är bara intresserad av att beskriva det speciella med den här gruppen." Om det inte skall vara frågan om journalistik snarare än forskning måste man kunna svara på frågor om varför just den gruppen är intressant? Om man inte har någon rimlig anledning att studera något borde man fundera över varför man skall odla tid på en sådan studie.

Det är utan tvekan så att många forskare är specialiserade inom ett visst empiriskt fält. Detta motsäger emellertid inte mina påståenden. Man är ofta specialiserad men det beror inte på att man resonerar som den förvirrade brottsutredaren. Det krävs en god förkunskap om ett område för att kunna formulera ett intressant problem, vilket gör att en specialisering är helt naturlig inom ramen för det synsätt jag hävdar.

En person som kan mycket om bilar kan höra på motorljudet att någonting är konstigt. Det finns anledning att ta reda på varför bilen låter som den gör. Den okunnige märker överhuvudtaget inte att ett problem föreligger. Den bilkunnige ser å andra sidan förmodligen inte forskningsproblemet i de arbetslösas attityder mot facket därför att han inte har någon kunskap om de arbetsmarknadsprocesser som kan innebära att facket tvingas omvärdera sin relation till dem som står utanför arbetsmarknaden. Ett problem, en fråga att besvara, måste alltså vara utgångspunkten för forskningen. Man kan inte svara förrän det finns en fråga att besvara, och varför skall man bedriva forskning om man inte är genuint nyfiken på svaret?

Ett forskningsproblem är i normalfallet ingenting som formuleras därför att man har bestämt att man skall göra en studie. Ett forskningsproblem tvingar snarare fram en studie. Ingen forskare tänker: ”det börjar visst bli dags att bedriva lite forskning” för att sedan sätta sig och fundera på ett intressant problem att studera. I samband med studentuppsatser och avhandlingar kan denna situation uppkomma, men då skall den uppfattas som en komplikation, inte som ett naturligt tillstånd. Man kan också tänka sig att en forskare plötsligt får möjlighet att ägna sig åt sin forskning och därför börjar fundera över vad denna forskning skall handla om, men det är en annan sak.

Forskning bygger i en grundläggande mening på nyfikenhet. Man forskar därför att man vill veta något som man inte visste tidigare. Det är ett rimligt antagande att de flesta människor möter erfarenheter, teorier och texter som väcker frågor. *När man har en fråga som kräver ett svar kan man börja forska.* Om man alltid har trott att alla har samma chanser att söka till högskolan verkar det förmodligen konstigt att det finns en tydlig klassmässig snedrekrytering. Det finns ingen självklar förklaring till denna snedrekrytering. Den är inledningsvis ett faktum som inte stämmer överens med de uppfattningar och kunskaper man hade tidigare. Givet antagandet att ingen behöver avstå från studier av ekonomiska skäl uppstår ett problem. Man kan om man vill se detta som ett samhällsproblem och det kan vara en drivkraft för forskningen. Forskarens uppgift är emellertid inte att lösa samhällsproblemet, utan att ge en förklaring till det vetenskapliga problemet: varför existerar snedrekrytering till högskolan trots de utjämnande ekonomiska förutsättningarna?

Ofta finns det redan existerande lösningar på problemen. Om någon redan har gjort en studie som löser problemet finns det i allmänhet ingen anledning att upprepa denna. Däremot kan de existerande lösningarna leda vidare till nya problem. Om man ser snedrekryteringen som ett samhällsproblem och samtidigt vet orsakerna, uppstår problemet varför man inte gör något åt saken. Man kan också vara ovillig att acceptera den befintliga lösningen av något skäl. Den existerande studien kanske är gjord på landsbygden och *om man har något rimligt skäl* kan man anse att problemet kvarstår i storstäderna. Det är alltså inte rimligt att vara kritisk om man inte har ett skäl att vara det. Man måste ha en anledning att tro att det skulle vara skillnad mellan landsbygd och stad i relevanta avseenden.

En viktig distinktion kan vara på sin plats här, nämligen skillnaden mellan *forskningsproblem* och andra typer av problem. Hög arbetslöshet är ett problem, men inte utan vidare ett forskningsproblem. Arbetslöshet är ett problem vars lösning innebär en politisk, ekonomisk eller social *åtgärd*. Ett forskningsproblem uppstår när någonting behöver *förklaras*. Om man har en teori som går ut på att arbetslösheten förklaras av lågkonjunktur och arbetslösheten visar sig förbli lika hög vid högkonjunktur uppstår ett forskningsproblem. Samhällsproblemet, den höga arbetslösheten, är detsamma som förut och ligger utanför samhällsforskarens område. Forskningsproblemet, däremot, uppstår givet en viss teori och kräver en förklaring snarare än en lösning i termer av åtgärder. Därmed inte sagt att de båda problemtyperna aldrig sammanfaller. Arbetslösheten kan vara såväl ett samhällsproblem som behöver lösas, som ett forskningsproblem där man försöker förklara fenomenet. Den vetenskapliga förklaringen ligger ibland till grund för den politiska lösningen, men de båda problemtyperna *kan aldrig vara samma sak*. Detsamma gäller personliga eller sociala problem som alkoholmissbruk. Forskningsproblemet kan bestå i att förklara varför vissa personer dricker mer

än andra, medan det personliga problemet handlar om att sluta dricka. Det är aldrig forskarens uppgift att få någon att sluta dricka. Däremot kan det vara forskarens uppgift att bidra till att detta blir möjligt genom att visa vilka mekanismer som får människor att missbruka alkohol.

Det är alltså inte alls konstigt att man specialiseras inom ett visst empiriskt område. Det beror inte på att man bestämmer sig för att formulera problem inom detta område och sedan ägnar sig åt det, utan det beror på att den som har kunskap om fältet är den som har förutsättningar att identifiera intressanta problem.

Min framställning skall alltså inte tolkas som att det är meningslöst att studera fakta, samla in data eller orientera sig på ett empiriskt fält utan att ha ett problem. Det är det inte. Vi kan återknyta bekantskapen med brottsutredaren och fundera på vad som utmärker en bra polis, åtminstone i polisromanerna. En viktig egenskap hos en brottsutredare är att han (det är oftast en han) känner sin stad och de människor som bor där. Den som läser polisromaner har sett en mängd exempel på detta. Om en höna en dag promenerar längs vägen kan detta verka en smula märkligt för de allra flesta, men polisen med lokalkännedom säger: ”nu har Gunnarssons bråkat igen” och ger en alldeles rimlig förklaring till varför hönsen springer lösa när paret Gunnarsson har bråkat. Samtidigt kan samma polis bli orolig när den blåa volvon en dag inte står parkerad utanför biblioteket. Dessa saker blir obegripliga eller enkla att förklara därför att han känner det område han verkar i.

Det behöver då inte vara så att han ser fler problem än andra, utan det kan lika gärna vara så att synbart konstiga saker inte alls blir så konstiga i hans ögon. De har, utifrån hans erfarenhet, en enkel förklaring. Men när något konstigt sker så ser han det. Av samma skäl har polisen register över kända brottslingar och brott. Man samlar allehanda uppgifter som en dag kan bidra till att lösa de problem som uppkommer, men man kan knappast säga att polisen håller på med en utredning när han bygger upp sin lokalkännedom eller sammanställer ett arkiv. Han skapar förutsättningar inför framtida utredningar och stora delar av den kunskap han tillägnar sig kommer aldrig att blir explicit använd.

På samma sätt fungerar det med samhällsforskaren. Det är självklart viktigt att samla på sig mängder av data om det område man intresserar sig för. Det ger klart större möjligheter att identifiera problem och dessutom bättre förutsättningar att lösa dem. Det är emellertid svårt att bedriva intressant forskning utan ett problem att lösa. Inte bara därför att forskningens fokus blir en smula suddigt, utan därför att det kan bli svårt att urskilja vad det är som hävdas. Det är viktigt att kunna sitt fält och det är viktigt att ta del av tillgänglig kunskap om det fält man intresserar sig för, men man forskar inte bara för att man sätter sig in i ett område.

Vad är empiri och vad skall man ha den till?

Forskning bedriver man för att man vill säga någonting om verkligheten. Det finns emellertid en oändlig verklighet som är eller kan göras tillgänglig för oss, vilket gör att vi måste hitta ett sätt att sortera och finna informativa delar av denna verklighet. Empiri likställs ofta med ”erfarenhet”, eller data. Empirin är då ett utsnitt ur verkligheten som görs

tillgängligt för erfarenheten. Samtidigt är det viktigt att inte likställa begreppet "empiri" med "verklighet", "erfarenhet" eller "data".

Data kan vi alltid samla in, precis som polisen bygger upp arkiv, men det finns ingen gräns för hur många olika perspektiv vi kan lägga på dessa data. Vi vet inte vad dessa data kan säga något om. Vi måste alltså ha en metod för att veta vilket utsnitt ur verkligheten som är intressant, vilka data vi bör studera, för att kunna säga något om den sociala verkligheten. Naturligtvis kan vi få idéer till teorier och problem genom att reflektera över vardagsverkligheten. Det är möjligt att hävda att forskningen börjar i detta idéstadium, men jag menar att forskningen tar vid när vi vill säga något annat än det som ingår i vardagskunskapen. Vilket synsätt man väljer på vad som är forskningens "startpunkt" påverkar inte min grundläggande poäng.

En vanlig utgångspunkt i samhällsvetenskapen är att empirin är utgångspunkten för den kunskap vi tillägnar oss. Empiriska data kan dock inte själva tala om för oss vilka slutsatser de möjliggör, utan vi måste alltid ha någonting som hjälper oss att erhålla kunskap ur dem. En empirist skulle kunna bete sig som den förvirrade brottsutredaren ovan. Den kunskap han eventuellt erhåller är i princip meningslös så länge han inte vet vad den säger någonting om. "Postkontoret har sex anställda varav två är kvinnor. Ingen röker. Fem har genomgått blindtarmsoperation. Halva personalstyrkan läser morgontidningen baklänges och två hoppar konsekvent över sportsidorna." Jaha? Vad kan denna data lära oss? Ingenting utöver vad som står beskrivet. Den kan inte lära oss något om någonting. Varför? Därför att vi inte vet vad vi vill veta något om. All data är meningslös och ointressant så länge vi inte vet vad den kan säga oss. Det finns dessutom en oändlig mängd lika meningslösa data som vi inte har samlat in: favoritblomma, antal tår på vänster fot, stjärntecken och attityder gentemot invandrare, exempelvis. Om vi inte vet vad dessa data säger oss blir den intressant först när den av någon anledning framstår som problematisk och kan utgöra grund för ett forskningsproblem.

Om forskningen börjar med empirin skulle den självklara utgångspunkten för alla samhällsvetenskapliga studier vara att man går ut och observerar samhället. Detta är uppenbart absurt. Man kan inte gå ut och observera samhället. Man observerar en viss aspekt av någonting, utifrån en viss synvinkel och av en viss anledning. Världen kan inte tala om för oss vilka aspekter av den som är intressanta att studera, utan detta måste med nödvändighet styras av våra intressen och idéer om hur världen ser ut. Om vi har ett intresse, ett problem, så har vi också en idé om hur världen ser ut och en mer eller mindre utvecklad teori som styr vilka aspekter och synvinklar som är intressanta. Vetenskapen börjar inte med empiri, utan med problem som skapas av kunskap och teorier.

Låt oss säga att vi har en teori, eller en idé om att välfärdsstaten har gjort klassfrågor till mentala skillnader snarare än ekonomiska. De hinder och möjligheter som tidigare baserades på ekonomiska faktorer har idag utjämnats. Kunskapen om den klassmässiga snedrekryteringen till högskolan öppnar då upp ett område där teorin kan testas. Problemet består i att förklara snedrekryteringen och teorin ger en möjlighet att göra detta. Det empiriska området blir intressant genom teorin. Om man inte har en sådan teori (eller en motsvarande) blir statistiken över högskolestuderande ointressant och meningslös. Det finns ingen rimlig anledning att lägga ett klassperspektiv på

materialet om man inte har en anledning att tänka sig ett samband mellan klass och högskolestudier. Det är då viktigt att påpeka att statistiken rörande snedrekryteringen inte är relevant empiri, utan den kunskap som ger upphov till problemet. Vi förklarar inte snedrekryteringen genom att presentera statistik som visar att den förekommer. Vilken empiri som blir relevant bestäms utifrån ett mer utvecklat teoretiserande

Jag menar att utgångspunkten måste vara teorin. En vanlig invändning mot detta är att man inte kan skapa en teori innan man har någon empirisk kunskap att teoretisera kring, men detta är inte riktigt sant. För att min poäng skall framgå måste vi införa en distinktion som är central för hela min framställning. *Empiri och erfarenhet, eller data, är inte samma sak*. I många sammanhang används data och empiri som synonymer, men jag vill här göra en skillnad för att ge mer precisa bestämningar av begreppen. Data, eller erfarenhet, kan man ha men det betyder inte nödvändigtvis att man har relevant empiri. Alla data *kan* vara empiri, men inga data *är* empiri förrän man har en teori som ställer frågor där dessa data utgör en del av svaret. Jag vill alltså använda begreppet "empiri" som ett relativt snävt, tekniskt begrepp.

I snedrekryteringsexemplet ovan utgör statistiken empiri endast utifrån ett bredare synsätt där man kan tala om commonsensuella, eller vardagliga teorier. Snedrekryteringen är ju där själva problemet och inte den empiri som bidrar till problemets förklaring. Commonsense betyder här ungefär "vardagskunskap". Vetenskapligt arbete består bland annat av att visa att verkligheten inte är så självklar som den kan verka, och att den inte låter sig beskrivas på ett tillräckligt sätt av vardagskunskapen. Det är nästan omöjligt att dra någon absolut gräns mellan vetenskapliga teorier och commonsensuella förhållanden och man kan då tala om såväl teori som empiri på varje punkt längs ett kontinuum. Det är ju teorier och antaganden, om än i mindre reflekterad och utvecklad form, som ger verkligheten mening och struktur även i vardagstänkandet. De principer jag tar upp här gäller i stort sett även i vardagstänkandet. Skillnaden mellan en vetenskaplig teori och commonsense är då framför allt att den vetenskapliga teorin är mer rationell och reflekterad. Den linje som kan dras har då vardagliga förhållanden som en ytterlighet och en rationell teori som utmanar commonsense som den andra. En metod för att pröva var längs detta kontinuum en teori befinner sig är då att se i vilken mån den avviker från, eller utmanar commonsense.

Isolerade data utgör inte någon empiri av det enkla skälet att man då inte vet vad de är empiri för. Det finns massor av exempel på utredningsarbeten där stora mängder data samlas in utan någon som helst teoriförankring och det kan säkert vara bra, men det kan knappast anses vara samhällsvetenskap. Samhällsvetenskap är det först när insamlade data utgör skäl för att tro på ett visst svar på en viss typ av fråga.

Så till huvudfrågan: vad är empiri och vad skall man ha den till?

Empiri är de data som teorin pekar ut som argument, eller skäl att tro på det som hävdas. Ett argument kan inte vara självständigt, eller kontextlöst och detsamma gäller för empirin. Ett argument är alltid ett argument *för* (eller *mot*) något. Samma data kan mycket väl vara skäl för sinsemellan motsägande teorier, helt beroende på hur frågorna ställs. Det är alltså teorin som avgör vad empirin kan ge oss skäl att tro på.

Tanken att metoden skall relateras till problemet är närmast en truism, men kan inte reduceras till att vissa områden skall studeras med vissa metoder eller tekniker. Det är orimligt att säga att en studie om arbetslöshetens konsekvenser *måste* ta hänsyn till individens upplevelser. Först måste man ställa en fråga och se hur ett möjligt svar skulle kunna tänkas se ut. Först då vet man vilka tekniker som finns tillgängliga och vilken typ av data som skall samlas in. Man måste vara klar över vilken typ av data som hjälper till att svara på frågan.

Viktig blir empirin när resonemanget drivits så långt att det enda som återstår är en fråga om fakta. Meningsfull blir den bara om det finns något som den utgör ett bra skäl för. Här finns det ingen principiell skillnad mellan olika metoder. Det som hävdas i en vetenskaplig studie är alltså inte ett empiriskt resultat, utan en tes, baserad på en teori. Empirin kan i bästa fall stödja denna tes och det är då inte det rent empiriska resultatet som är centralt, utan den tes man driver. Utan teorin blir empirin obegriplig och irrelevant. Empiri är ingen kunskap *i sig*. Empiri är kunskap *om* något.

I vetenskapliga sammanhang är inte utgångspunkten att man skall göra intervjuer, enkäter eller observationer. Utgångspunkten är, som sagt, ett problem som man vill hitta en lösning på. Problemet kan gälla synbart triviala saker som varför människor avslutar ett telefonsamtal på ett visst sätt, eller mer abstrakta fenomen som kapitalismens uppkomst, men det finns ingen principiell skillnad mellan dessa två frågeställningar. Båda är frågor som samhällsvetare kan vara intresserade av att få svar på och de kräver i lika hög grad en teori för att empirin skall vara möjlig att samla in eller förstå. Det finns en anledning till varför sociologen inte tar blodprov på de människor som studeras i telefonsamtalsexemplet.

När man utför en samhällsvetenskaplig studie måste man göra avgränsningar. Om man vill förklara ett fenomen kan man aldrig ge en fullständig förklaring till fenomenet. Detta är omöjligt, inte därför att det blir för omfattande och tar för mycket tid, utan rent principiellt. Omöjligheten ligger i att det alltid finns ett oändligt antal *tänkbara* förklaringar till ett fenomen. Huvuddelen av dessa tänkbara förklaringar är oåtkomliga av det skälet att vi endast kan se de aspekter som våra teorier pekar ut.

Man studerar inte "människan" eller "samhället", utan problem som uppkommer kring dessa utifrån ett teoretiskt perspektiv. Vad vetenskapen i all huvudsak ägnar sig åt är att studera om en förklaring kan anses relevant, vilket är just det som gör en eventuell totalförklaring meningslös. Om det var möjligt att se och beskriva totaliteten av något skulle vetenskapen vara meningslös eftersom vetenskapligt arbete består i att abstrahera fram de förklaringar som kan anses vara relevanta i en situation.

Om man skall studera varför en organisationsförändring inte ledde till den produktionsökning man hoppats på är det inte troligt att man börjar med att fråga hur många av de anställda som har gått på kommunala musikskolan. Varför gör man inte det? Musikskolan kan ju ha utövat stor påverkan på sina elever, vilket kan ha stor betydelse för hur man förhåller sig till sitt arbete. Den kommunala musikskolan väljs bort därför att man (förmodligen) inte har ett teoretiskt perspektiv där den ingår som en relevant faktor. Man ställer de frågor som det teoretiska perspektivet pekar

ut som viktiga, och inga andra. I många enkäter som delas ut ställs frågor om kön och ålder utan att någon kan ge en förklaring till varför dessa faktorer skulle vara viktiga. Just kön och ålder är faktorer som är så vanliga att de passerar obemärkt, men det finns lika stor anledning att motivera dessa, som att motivera en fråga om musikskolan eller vilket bilmärke någon kör. Teorin pekar oftare ut kön och ålder än bilmärke som viktiga faktorer, men i de fall där den enskilda faktorn *inte* pekas ut av det teoretiska perspektivet är frågor om kön och ålder precis lika "dumma" som frågor om bilmärken och musikskolan. Dessa faktorer *kan* vara viktiga, men det finns ett oändligt antal andra faktorer som också kan vara viktiga.

Alla relevanta avgränsningar kan alltså återföras på problemet och det teoretiska perspektiv problemet formulerats inom.

Det är inte ovanligt att avgränsningar diskuteras i anslutning till empirin. Man "avgränsar sig" till att undersöka en organisation, en avdelning, en ålderskategori eller liknande. I de fall där detta är teoretiskt motiverat enligt ovan, är det helt rimligt, men varför skulle man avgränsa sig till en ålderskategori om detta inte är en naturligt konsekvens av teorin? Om dessa "avgränsningar" inte motiveras av det teoretiska perspektivet är det inte frågan om avgränsningar, utan *urval*. Urvalet är helt enkelt en fråga om vem som skall delta i undersökningen. Till vem skall man skicka sin enkät, vem skall man intervjua, vilka organisationer skall studeras etc. Det urval man gör kräver helt andra typer av motiveringar än avgränsningarna. Urvalet påverkas av vilken datainsamlingsteknik man väljer att använda. Vissa tekniker kräver ett slumpmässigt urval medan andra tekniker medger helt subjektiva urvalsprinciper. Urvalet är alltså en teknisk fråga, medan avgränsningarna är en frågan om vilket teoretiskt perspektiv man har. Avgränsningarna skall då rimligen framgå av det teoretiska perspektivet och är därför i normalfallet ingenting som behöver diskuteras särskilt. Det skall framgå ändå.

Många av de viktigaste upptäckterna inom vetenskapen bestod i att man hittade ett nytt empiriskt fält. Genom att man teoretiserade och ställde frågor på ett nytt sätt kunde data som tidigare varit irrelevant bli helt central. Många av vetenskapshistoriens mest inflytelserika teorier blev värdefulla just genom att de pekade ut ett empiriskt fält som tidigare inte varit tillgängligt. När Freud utvecklade en teori om hur man kan studera människors psykiska liv genom att analysera drömmar infördes en ny typ av empiri i psykologin. (Freud, 1971) Före Freud ansåg man troligen att drömtydning var ett högst märkligt sätt att få svar på frågor om tvångsmässiga beteenden. Pasteur visade att jäsning inte var en kemisk process utan en biologisk, vilket placerade studiet av jäsning inom ett helt nytt empiriskt fält. (Dubos, 1961) Före Pasteur hade mikrobiologi ingenting med studiet av jäsning att göra. Mikrobiologin ledde senare fram till upptäckten av bakterier, vilket är ett exempel på hur ett nytt empiriskt fält kan bidra till utvecklingen på områden som man från början inte alls satte i samband med fältet. Den teoretiska utvecklingen av mikrobiologin möjliggjorde nya upptäckter som man tidigare inte ens kunnat ställa frågor om.

Varför är blodgruppen inte viktig för telefonbeteendet? Blodgruppen är oviktig därför att man inte har en teori som säger att den är viktig. Man har förmodligen ingen teori som säger att den *inte* är viktig heller. Det kan mycket väl vara så att blodgruppen har betydelse, men det ligger utanför den teoretiska kunskap som finns tillgänglig. Det är

fullt möjligt att någon en dag utvecklar en teori om blodgruppens betydelse för mänsklig interaktion, vilket skulle kunna göra blodprovstagning till helt naturlig datainsamling i sammanhanget. Sådan teoriutveckling var just vad Freud och Pasteur bidrog med. Det är viktigt att framhålla att både Freud och Pasteur presenterade *teorier* som pekade ut ny empiri och förklarade vissa aspekter av verkligheten på ett nytt sätt. De ersatte inte falsk kunskap med sann.

Vi konstaterar alltså att allt vetenskapligt arbete handlar om att på olika sätt ge skäl för något och att empirisk forskning då använder empirin som skäl. Empirin kan vara bättre eller sämre skäl, men den kan aldrig vara något annat. Om kvalitativ empiri ger oss goda skäl att tro på det som hävdas är den bra, annars inte. Detsamma gäller alla typer av data. De olika teknikerna skiljer sig inte åt på denna punkt. Empirin ger stöd åt en teori som hävdar något på ett mer generellt plan.

Vad är en teori?

Trots att jag genom hela texten envisats med att hävda teorins centrala plats i forskningen är frågan om vad en teori är inte särskilt lätt att besvara. Teorier ser ut på många olika sätt, vilket blir tydligt om man bläddrar en stund i en lärobok i sociologisk teori. Läroböcker i teori kan i värsta fall öka svårigheterna om det där inte framgår att en teori alltid är en teori *om* någonting. En teori om kausalitet ser då annorlunda ut jämfört med en teori om gruppdynamik. De är förmodligen inte alls jämförbara, men båda kan finnas med i en lärobok i sociologisk teori.

Till att börja med vill jag avgränsa min framställning genom att säga något om vad en teori *inte* är. En teori är inte "en bok". Det finns alltför många uppsatsförfattare som funderar över vilken teori de skall "använda", för att sedan komma fram till att de skall använda "den symboliska interaktionismen", "Goffman", "Bourdieu" eller liknande. Det är klart att Bourdieu har en teori i någon mening, men formuleringen är missvisande. Bourdieu har *formulerat* en teori *om* någonting för att lösa ett visst *problem*. Det är då ytterst sällan någon mening med att redogöra för Bourdieus teori vid författandet av en uppsats. Man skall självklart läsa teoretiska texter när man formulerar problem, letar idéer och teoretiserar. Litteraturen ger massor av insikter, kunskap, idéer och nya perspektiv som kan vara avgörande för den egna forskningen, men det viktiga är att *teoretisera*, inte att "använda Bourdieu". Vi skall, som forskare, ägna oss åt att *formulera* teorier, inte att "hämta dem". Att våra teorier är starkt inspirerade av andra eller att vissa teorier bidrar mer till vårt tänkande än andra, är en annan sak. Vi måste läsa teori, men det teoretiska arbetet bör handla mer om att tänka och formulera än om att läsa och citera.

Detta gäller också hanterandet av begrepp. Att definiera sina begrepp anses ofta vara en helt central sida av forskningsarbetet och ibland uppfattas teorier som en samling begrepp. Teorin beskrivs då genom att man definierar begreppen. Jag vänder mig även mot denna praktik. En teori bör förklara något, men enskilda begrepp förklarar ingenting. Begreppen tänks motsvara något, konkret eller abstrakt, i verkligheten och det är genom att man sätter dessa i relation till varandra som en förklaring konstrueras.

De begrepp man använder måste vara klart definierade för att man skall veta vad man talar om. Detta är naturligtvis rimligt, men med vissa inskränkningar och förutsättningar. För det första finns det ingen anledning att definiera begrepp som används på ett vedertaget sätt. Definitioner skall inte ersätta ordböcker och lexikon. Att definiera sina begrepp är *inte* detsamma som att förklara svåra ord. När man definierar ett begrepp gör man det i allmänhet därför att man vill använda begreppet på ett visst sätt till skillnad mot andra sätt. Det är bara meningsfullt att definiera begrepp om studien påverkas av att definitionen ser annorlunda ut.

Inom samhällsvetenskapen har det varit populärt att debattera vilken definition som är *bäst*. Det skrivs böcker som syftar till att hitta *den rätta* definitionen av ett begrepp. Det är naturligtvis rimligt att diskutera olika typer av definitioner, vad de leder till och vad de innehåller, men sökandet efter den bästa eller den rätta definitionen är en tveksam praktik. För det första är det meningslöst att söka efter den *rätta* definitionen därför att det helt enkelt inte kan finnas någon. Ett begrepp innehåller inte en mystisk "essens" som man kan finna om man söker tillräckligt noga. Begrepp är språkliga konstruktioner som används för att förmedla någonting och man har rätt att definiera precis hur man vill.

"Nu är det klart att de är mest praktiskt att vi använder orden i den betydelse som vi har kommit överens om. Det blir så besvärligt annars och man kan lätt bli missförstådd. Å andra sidan är naturligtvis ingen *tvungen* att använda alla ord i överenskommen betydelse - särskilt som varken du eller jag har fått vara med att bestämma från början att limpa skall heta limpa och krasse krasse. Du och jag kan ju till exempel komma överens om att kalla en tur- och returbiljett Stockholm-Malmö för en åsittande aftonklänning med svarta tofsar. Men jag lovar dig att vi får ett helvete i biljettluckan på centralen."(Tage Danielsson, 1995: 320)

Problemet här är inte att definitionen är "felaktig", utan att den fungerar dåligt. Sammanfattningsvis: definierar begrepp gör man för att visa hur man tänker *använda* begreppet, inte för att slå fast vad ett begrepp "är egentligen". Definitionen måste då formuleras i relation till den studie man utför.

Oavsett hur vi formellt vill definiera begreppet "teori" måste en teori syfta till att systematisera och förklara verkligheten. Teorin skapar systematik i data, erfarenheter eller antaganden. Teorin skall då betraktas som ett redskap. Vi vill inte bara förstå och förklara verkligheten, utan vi vill göra det på ett sätt som avviker från den vardagliga förståelsen, commonsense. Vetenskapen syftar till att upptäcka fenomen som vår vardagsförståelse av världen inte kan upptäcka, och förklara på ett sätt som vår vardagliga uppfattning av världen inte är förmögen till. Vetenskapen accepterar inte de naiva vardagsförklaringarna av världen. Det klassiska exemplet på detta är upptäckten att solen inte går upp och ner, vilket "alla tydligt kan se att den gör". Med hjälp av vetenskapliga teorier och begrepp kunde man upptäcka något som den naiva vardagsförståelsen inte hade möjlighet till. Utan att göra anspråk på någon korrekt beskrivning av vetenskapshistorien kan man tänka sig att försöken att förklara solens rörelse vid en viss punkt drivits så långt att tesen om att solen går upp och ner visade sig orimlig. Kunskapen att jorden är rund kan ha varit en avgörande faktor. Hur skulle man förklara solens synbara rörelse utifrån kunskapen att jorden är rund? En rimlig teori var att solen rör sig runt jorden. Denna hypotes kanske man kom fram till genom att

teoretisera över rimliga förklaringar. Man såg inte att solen rörde sig runt jorden (eller att jorden rörde sig runt solen), man såg att solen gick upp i öster och ner i väster. Att teorin senare förkastades, för att i ljuset av relativitetsteorin åter anses möjlig (Russell, 1961), visar att det rörde sig om just en *teori* som beskrev verkligheten utifrån ett perspektiv. Det var inte frågan om ett *faktum*.

Jag diskuterade ovan brottsutredarens uppenbart förvirrade undersökning av postkontoret. Varför är hans beteende förvirrat? Till att börja med verkar han sakna ett problem som ger anledning att överhuvudtaget inleda en undersökning. Han saknar dessutom en teori. Om ett brott har begåtts måste han agera, men utan en teori om motiv, gärningsman etc, kan han inte veta var han skall leta eller vad han skall leta efter. En teori som säger att brottet var ett led i förberedelserna för ett inbrott, som med hjälp av någon anställd, skulle utföras på postkontoret, skulle förändra bilden. Teorin kan vara felaktig, men den pekar ut postens personal som lämpliga undersökningsobjekt och den ger vissa indikationer på vilka frågor som är relevanta att ställa till dem. En mängd avgränsningar görs automatiskt och de blir så självklara att de inte behöver diskuteras. Känner man till teorin blir handlandet fullt begripligt och rationellt, även om teorin skulle visa sig vara felaktig. Det finns inga regler för hur man kommer på en teori. Huvudsaken är att *om* teorin är bra så skall den förklara det som är problematiskt.

En verklig studie skulle kunna beskrivas på motsvarande sätt. I femtitalets USA bestämde sig en grupp forskare för att genom observationer samla in empiri om en grupp som hävdade jordens snara undergång. En kvinna som sade sig ha kontakt med rymdvarelser hade samlat en grupp människor, med ett gemensamt intresse för UFO:n, runt sig. De utvecklade en ideologi där vissa prediktioner gjordes. Jorden skulle gå under ett bestämt datum och de utvalda skulle hämtas av rymdvarelser. Observatörerna deltog, utan att avslöja sitt verkliga intresse, i alla de aktiviteter som gruppen genomförde. Man hade möten där man tog emot order från rymdvarelserna och man väntade ett flertal gånger förgäves på att få träffa männen från rymden. På julafton stod man på trottoaren och sjöng julsånger inför en stor mängd nyfikna i förvissning om att ett rymdskepp skulle landa. Naturligtvis kom inget rymdskepp. (Festinger; Riecken & Schachter, 1956)

Redogörelser av detta slag kan vara journalistiskt intressanta, eller ren kurios, men som vetenskap blir dessa observationer i princip lika förvirrade som den teorilösa postkontorsundersökningen. En beskrivning av ett antal människor som står och fryser i decembrenatten med blickarna mot himlen, för att sedan gå in och värma sig när man insett att rymdfarkosten inte kommer, vad kan det säga något om? Man måste ha någon slags teori för att observationerna skall bli rimliga i vetenskaplig mening, och inte bara "kul".

Studien utgår ifrån en teori om hur man hanterar *kognitiv dissonans*, dvs vad som händer när en person har en övertygelse som inte överensstämmer med tillgänglig kunskap. Festinger, Riecken och Schachter hävdade tesen att när en person är starkt övertygad om något, har agerat utifrån sin övertygelse och har investerat mycket i denna övertygelse, så reagerar man på bevis *mot* övertygelsen genom att hävda sin uppfattning ännu starkare. Denna teori är inte commonsensuellt självklar. Den vardagliga teorin är rimligen att man överger eller åtminstone omprövar sin uppfattning när man konfronteras med motbevis. Utifrån teorin att man stärks i sin uppfattning och utökar sina

ansträngningar för att sprida sina idéer, var studiet av den nämnda gruppen ingen kuriosasamling eller ”kul journalistik”, utan intressant och tydligt utpekad empiri. Situationen erbjöd ett utmärkt tillfälle för test av teorin.

Det är dock inte så att man kan konstruera teorin ”baklänges” genom att studera de empiriska data som samlats in. Den aktuella gruppen kunde vara intressant empiri för teorier om helt andra saker, även om man då hade tagit fasta på andra detaljer. Man kan tänka sig en teori om gruppdynamik där exemplet kunde utgöra relevant empiri. Max Webers teori om karismatiska ledare kunde också illustreras med hjälp av gruppen i exemplet. Det hade då varit fråga om samma data, men inte samma empiri.

Ytterligare ett exempel som kan vara belysande är Durkheims självmordsstudie.(Durkheim, 1993) Det commonsensuella tänkandet erbjuder ett antal orsaker till ökade självmordstal. En rimlig tanke är att självmordstalen stiger under lågkonjunktur därför att människor har det dåligt ställt. Denna tes bekräftades också av Durkheim. En konsekvens av denna tes är då att självmordstalen sjunker på motsvarande sätt under högkonjunkturer, vilket Durkheim visade vara felaktigt. Den enkla tesen höll inte och man behövde därför en mer utvecklad teori. En observation som denna kan utgöra själva grundproblemet. Om självmordstalen stiger under lågkonjunkturer, varför sjunker de inte under högkonjunkturer?

Den teori Durkheim utvecklade var emellertid inte en teori om självmord, utan en generell teori om hur samhället hålls samman. Inom ramen för denna teori kan *bland annat* självmord förklaras. Med utgångspunkt i att självmord begås av olyckliga människor menade Durkheim att det som gör oss olyckliga inte är avsaknad av något. Människor blir inte olyckliga på grund av avsaknad av pengar, mat etc. Olyckliga blir vi om det blir för stor diskrepans mellan vad vi önskar oss och vad vi får. Det finns ingen naturlig gräns för våra önskningar och det krävs någonting som reglerar både vad vi önskar oss och vad som är rimliga förväntningar. Detta ”något” var för Durkheim *samhälleliga normer*. Om inte normerna fanns och utövade en tvingande kraft på oss skulle våra önskningar gå mot det oändliga och vi skulle konstant vara olyckliga. Detta normlösa tillstånd kallade Durkheim anomi.

Ökningen av självmordstalet vid lågkonjunkturer beror då på att våra önskningar förblir oförändrade medan våra möjligheter att förverkliga dem minskar. Ökningen vid högkonjunktur beror på att människor förväntar sig att få det bättre när ekonomin visar en uppgång. Om normerna är svaga kommer ett antal människor att ställa in sig på mycket stora förbättringar som inte kan uppfyllas, vilket kan leda till samma grad av diskrepans som vid lågkonjunkturer.

Studien var alltså ett sätt att ge argument för teorin om normer som det sammanhållande elementet i samhället. Självmord var då bara ett bland många tänkbara empiriska exempel. Man kan tänka sig att Durkheim kunde studerat brott istället för självmord. Om självmord är ett uttryck för anomi, eller normlöshet, så är brott ett mer självklart exempel. Det är då viktigt att framhålla att självmord kan vara ett lämpligare val *just därför* att brott är mer självklart. Genom att studera brott som tecken på normlöshet utmanar man knappast det commonsensuella tänkandet och har därmed fått mindre kraft i sin argumentation. Genom att göra denna utmaning ställs det högre krav på teorins förklaringskraft och den har därmed genomgått ett hårdare test. Dessutom visade Durkheim genom att välja att

studera självmord att normerna har en bredare och mer genomgripande betydelse för samhället än vad studiet av brott skulle kunna visa.

I båda dessa exempel fungerar teorin genom att dels peka ut ett empiriskt område och dels genom att visa hur man kan förstå denna empiri på ett, för vardagstänkandet, nytt sätt. Teorin skall då också förklara de resultat som kan verka förbryllande för commonsense. Det blir tydligt i båda dessa exempel att empirin inte kan bestämmas före teorin. De data som utgör empiri blir inte intressanta för vetenskapen förrän det finns teoretiska problem som gör dem intressanta. Det är också tydligt att man inte skapar sin teori *efter* det att datainsamlingen är färdig. Det finns en mängd olika aspekter att ta fasta på i exemplet med prediktionen om jordens undergång, och beroende på problemet utesluts de allra flesta. Är man intresserad av karismatiska ledare är det ledarens beteende och roll som är intressant, är man intresserad av gruppdynamik blir ledarens roll mindre intressant och i den studie som utfördes var det framför allt reaktionerna på besvikelser rörande förutsägelse som hamnade i fokus. I alla tre fallen kan man tänka sig eventuella observatörer på samma platser vid samma tillfällen, men det är först via teorin man vet vilka saker som skall antecknas och studeras. Teorin bestämmer empirin, inte tvärtom.

Generalisering

Frågan om generalisering är en problematik som gärna uppkommer i samband med diskussioner om olika datainsamlingstekniker. Generalisering betyder då i princip att man ser sitt resultat som allmängiltigt och inte bara tillämpligt på de individuella enheter som studeras. Kan man efter att ha studerat ett begränsat antal individer dra slutsatser om människor i allmänhet? Problemet anses särskilt gälla studier som genomförs med de s.k. kvalitativa teknikerna.

Frågan som borde ställas är emellertid inte hur generalisering genom de kvalitativa datainsamlingsteknikerna är möjlig, utan: är generalisering möjlig överhuvudtaget?

Ett stort antal uppsatser och andra studier görs med utgångspunkten att man inte avser att generalisera utanför studiens urval. I statistiska undersökningar är det närmast en självklarhet att urvalet görs just därför att man vill göra generaliseringar, men med kvalitativa tekniker anses detta inte möjligt. I vissa fall anser författaren att det inte ens är önskvärt, något jag anser är problematiskt. Vill man följa den statistiska regelboken är generaliserbarheten avhängig vissa metoder och urvalsprinciper, men statistikens regler har man ju redan lämnat bakom sig när man beslutar sig för att göra en s.k. "kvalitativ studie". Det är då klart att man inte intresserar sig för signifikansnivåer eller statistisk generaliserbarhet. Om man är beredd att avstå från de möjligheter statistiken ger, måste det då innebära att man inte vill generalisera? Jag är beredd att svara klart nej på den frågan. När man arbetar vetenskapligt är man intresserad av att säga något om fler personer än de man intervjuar eller observerar. Varför skulle man annars vara intresserad av att publicera resultatet, och varför skulle någon vara intresserad av att ta del av det? Om en studie endast kan säga något om ett mindre antal individer skulle den möjligen vara av intresse om personerna är oerhört speciella eller om man är personligt engagerad i dem på något sätt. Det räcker inte med att man har intresse för den typ av situation som

diskuteras, därför att den påstådda omöjligheten av generaliseringar gör att det som sägs ändå inte kan gälla för någon annan än den studerade gruppen.

För att ett resultat skall vara vetenskapligt meningsfullt skall det gå att generalisera! Man får lätt en känsla av att de som hävdar att de inte har tänkt generalisera sina resultat säger detta för att skydda sig mot eventuell kritik från dem som endast accepterar statistisk generaliserbarhet. Frågan är i vilken mån det är ett skydd. Om man får godkänt av "statistikern" för att man avstår från att generalisera sina kvalitativa resultat har man knappast gått honom eller henne till mötes, utan istället underkänt den egna studien. Hur "statistikern" resonerar i sammanhanget är svårt att förstå. Om man väljer att ägna sig åt statistiska tekniker delvis därför att de medger generaliseringar ligger det något konstigt i att nicka instämmande åt en kvalitativ studie som enligt det "statistiska" synsättet har ett begränsat giltighetsområde. Det är något konstigt med ett förhållande där det är bättre att erkänna den egna studiens meningslöshet i fråga om vetenskaplig relevans, än att vända sig mot "statistikerns" monopol på definitionen av generaliserbarhet. Detta är än märkligare eftersom en kritisk hållning mot kvantifiering ofta är ett av huvudargumenten för dem som väljer att använda kvalitativa tekniker.

Kritiken av de kvantitativa teknikerna och "positivismen" är en vanlig utgångspunkt när man vill hävda betydelsen av ett kvalitativt angreppssätt. Man hävdar t.ex. att induktion är "bättre" än hypotetiskt-deduktiv metod. Man hävdar vikten av att "gå ut förutsättningslöst" och påstår att man inte kan förstå en situation förrän man har upplevt den. Alla dessa tre exempel på "kritik" av de kvantitativa metoderna är tydliga ekon från den logiska positivismens tidigaste dagar. Den teorilösa induktionen och sinneserfarenheten som enda kunskapskälla är ju den logiska positivismens själva grundidé. Istället för att utarbeta de kvalitativa metodernas möjligheter har man gått varvet runt och återvänt till den positivism man tror att man kritiserar. Än värre är att man vanligen gör detta oreflekterat och utan den medvetenhet om problematiken som präglade positivisterna. Den logiska positivismen försökte åtminstone lösa problemen med induktionen och generaliserbarheten. Med en något elak, men tyvärr relevant, formulering kan man säga att man tar över positivismens dumheter utan att erkänna dess verkliga förtjänster. Då är man inte bara empirist, utan en något märklig sådan eftersom man inte tar konsekvenserna av sina ställningstaganden. I princip får det gälla även för "statistikern" som kan acceptera kvalitativa metoder förutsatt att ingen försöker generalisera dess resultat. Konsekvensen av ovanstående resonemang är att om de kvalitativa teknikerna inte medger generaliserbarhet bör de omedelbart överges, något som inte är nödvändigt. Man kan generalisera utifrån kvalitativa studier, och gör det redan även om det inte får erkännas.

Hur är då att generalisering möjlig? För att kunna besvara detta måste jag inleda med ett resonemang om vad det är man generaliserar.

Jag har redan diskuterat teorins och empirins roll i forskningssammanhang. Jag har hävdad att en studies resultat inte ligger i dess empiri, utan i den teori som empirin ger argument för. Det man generaliserar är inte de empiriska data man samlar in, utan den teori som förklarar dessa. För att återvända till Festingers arbete *When Prophecy fails* är det tydligt att hans empiriska data inte är generaliserbara. Hur kan då Festinger anse att generaliserbarhet är möjlig? Man

ser tydligt om man läser Festinger att begreppen ger nya synsätt och att de dessutom kan förklara de situationer som synliggörs, på ett sätt som vardagsförståelsen inte kan göra. I detta fall blir det uppenbart att empirin fungerar som *exempel*. Exempelen visar att teorin fungerar som analysredskap. Teorin ställer nya frågor och leder fram till analyser av situationer som svarar på frågorna. Genom att exemplifiera teorins användning visar han att den *fungerar*. Därmed har Festinger argument för att hävda teorins generalitet. Han har inte bevis för att teorin är *sann*, men detta är inte heller meningen. Värde av en samhällsvetenskaplig teori ligger i hur väl den fungerar, vilket Festingers uppenbarligen gör utifrån de exempel som läggs fram.

Durkheims studie av självmordet är ett bra exempel även här. Man kan diskutera huruvida de självmordsfrekvenser Durkheim tar upp har en generell giltighet, men då hamnar man vid sidan om studiens egentliga argumentation. De frekvenser Durkheim diskuterar skall snarare ses som ett *fall*. Poängen är att självmordsfrekvenserna kan förutsägas och förklaras av teorin, vilket ger argument för *teorins* generella giltighet. Det är inte frågan om något bevis för generaliserbarheten, men eftersom teorin fungerar tjänar empirin som argument. I båda de diskuterade fallen är inte generaliseringsproblemet något egentligt problem eftersom varken Festinger eller Durkheim har intresse av att påvisa att empirin gäller överallt. Teorin pekar ut viss empiri som varande relevant och eftersom data stämmer överens med teorin, och teorin kan förklara de data som samlats in, har man argument för *teorins* generella giltighet och användbarhet.

Två typer av studier.

Det finns anledning att återknyta till skillnaden mellan olika studier utifrån vad de vill ge skäl för. Om jag tidigare diskuterade hur man kan skilja vetenskapliga problem från andra typer av problem, vill jag här ta upp ett sätt att skilja vissa typer av vetenskapliga *studier* från andra. Här skiljer jag inte mellan teoretiska och empiriska studier i första hand. Jag vill inte heller använda distinktionen mellan grundforskning och tillämpad forskning, även om det är en besläktad indelning. Jag vill fokusera *vad som är studiens resultat*. Det finns åtminstone två huvudtyper av resultat: goda skäl för teorin eller goda skäl för en mängd påståendesatser utgående från teorin.

Durkheim var troligen inte särskilt intresserad av självmordstal. Det var inte det han var ute efter att studera. Det finns andra teorier som leder fram till samma data och kommer fram till andra resultat utan att detta behöver ses som en falsifiering av Durkheims teori. Durkheim var ute efter goda skäl för sin teori om normer. Man kan se själva empirin som godtyckligt vald utan att detta påverkar resultatet. Durkheim kunde valt andra områden där hans teori är tillämpbar.

Detta kan också förklara hur två helt motsägande resultat båda kan anses vara skäl för teorin. Om man tänker sig att Durkheim inte var intresserad av att visa på sambandet mellan religionstillhörighet och självmordsfrekvens kunde det mycket väl finnas ett område där katoliker begår självmord i högre utsträckning än protestanter, utan att detta falsifierat teorin. Teorin om normer kunde fortfarande stärkas, beroende på hur empirin såg ut. Vad som är centralt är att teorin måste ange vad som är ett bra skäl. I Durkheims teori var religionstillhörigheten bara ett sätt att operationalisera graden av social integration. Katoliker ansågs ha en högre grad av social integration än protestanter,

vilket påverkade självmordsfrekvensen. Om ett protestantiskt område skulle ha extremt låg självmordsfrekvens och man kunde visa att den sociala integrationsgraden var hög av andra skäl än religiösa, skulle detta varit ett argument *för* teorin. Om motsägande resultat båda faller inom ramen för vad som är ett bra skäl behöver det inte innebära något problem.

Den andra typen av studie skapar påståendesatser. I denna kategori ingår studier som inte i första hand vill säga något om hur samhället skall studeras, eller vilka sociologiska kategorier som är väsentliga för en sociologisk förståelse av samhället. Påståendesatserna säger något positivt om någonting specifikt i samhället, och syftar inte till att generalisera i första hand. Utredningar och uppdragsforskning är vanligen av denna karaktär. Man vill studera hur en samhällsföreteelse ser ut vid en given tidpunkt, eller hur den har förändrats över tid. Vad man gör då är inte att skapa eller testa en teori, utan att använda teorin för att förklara just det sammanhang man studerar. Resultaten kan fortfarande ge argument för eller emot teorin, men det är inte detta man är ute efter. I vilken grad är då detta vetenskapligt arbete? Vetenskapen syftar till att skapa generell kunskap om någonting. Denna generella kunskap kan sedan användas på olika sätt för att beskriva enskilda händelser eller försöka uppnå förändringar av enskilda situationer.

Detta är ju vad som sker när man bygger bilar. När man konstruerar en bil använder man sig av massor av kunskap som bygger på vetenskaplig forskning och teorier. Därmed är det inte så att man ägnar sig åt vetenskapligt arbete. När man gör en utredning om varför en billack "uppför sig" på ett visst sätt bedriver man inte nödvändigtvis vetenskap. Man utnyttjar den vetenskapliga kunskapen för att förstå ett enskilt fall. Detsamma gäller samhällsvetenskapen. Att förstå varför en specifik organisationsförändring inte fick det avsedda utfallet är inte vetenskapligt arbete utan en tillämpning av den vetenskapliga kunskapen. Vetenskapen ägnar sig åt att utarbeta de teorier och begrepp som används vid den typen av utredningar. Den specifika organisationens problem är i sammanhanget att den inte fungerar tillräckligt effektivt, vilket kan jämföras med diskussionen om samhälls- och individuella problem ovan. Därmed inte sagt att utredningsproblemet inte kan ge upphov till ett forskningsproblem. Organisationsproblemet gäller den egna organisationen, men detta problem kan bli ett forskningsproblem givet en teori om hur utfallet borde ha blivit. De flesta utredningar och organisations- eller samhällsproblem kan formuleras som forskningsproblem, men de resultat man är ute efter är inte desamma i de båda fallen. Forskaren vill formulera en teori för att förstå fenomenet generellt. Utredaren vill lösa det specifika problem som uppstår i det enskilda fallet.

Avslutning

För att knyta ihop trådarna vill jag återvända till inledningen. När vi bedriver samhällsvetenskaplig forskning använder vi vetenskapliga begrepp, metoder och tekniker för att lösa problem på ett sätt som inte vardagsförståelsen kan göra. Själva poängen med vetenskapen är att man inte accepterar de commonsensuella lösningarna. Vetenskapen nöjer sig inte med att konstatera att solen går upp och ner. Man vill hitta en förklaring, och efterhand överges teorin om att solen går upp och ner därför att det inte går att konstruera en teori som kan förklara detta, givet den kunskap vi har om himlakropparnas rörelser. Vetenskapen nöjer sig inte med att "självmord begås av olyckliga människor", utan vill hitta begrepp och teorier som kan förklara våra handlingar. Men det vetenskapliga arbetet börjar inte bara

med nyfikenhet i största allmänhet. Vetenskapligt arbete blir aktuellt när någonting är problematiskt. Någonting måste förklaras. Genom att vägra acceptera det commonsensuella svaret att självmord begås av deprimerade individer kunde Durkheim bygga upp en teori där skillnader i självmordsfrekvenser kunde förklaras. När det teoretiska arbetet tar vid kommer problemet att beskrivas i andra termer, man förkastar de inledande formuleringarna och kommer in på andra spår.

Det är i någon variant av problem arbetet måste börja. Någonting kräver en förklaring. Man ställer en fråga: varför är det så? hur hänger det ihop?

Nästa steg är att söka efter rimliga förklaringar. I de allra flesta fall har någon skrivit någonting som har med problemet att göra, vilket framför allt innebär en tidsbesparing - man slipper göra allt arbetet själv. Sociologin har enorma mängder begrepp som kan ge förslag på hur ett fenomen skall förklaras.

Steg tre är att testa den förklaring man formulerar. Detta kan göras på olika sätt, genom empiriska undersökningar eller en analys av de begrepp som används. Hur man än gör har man ett mer eller mindre välformulerat teoretiskt perspektiv i den stund man har sitt problem. Det är inte alltid perspektivet är uttalat och det är inte alltid man är medveten om det, men det finns några punkter man kan ta fasta på för att reda ut detta. Anledningen till att det det bör klargöras är dels att man skall veta vad man gör och dels att man lättare skall se vad som bör göras härnäst. Om man börjar ställa sina frågor utifrån Festingers teori om kognitiv dissonans bör man vara medveten om vilka gränser och möjligheter en sådan studie har. Det finns ingen anledning att i samband med en sådan studie arbeta med Durkheims anomiteori därför att den inte kan säga någonting om den typen av situation. Durkheim kanske kan lära oss något om *varför* situationen överhuvudtaget uppkommer, men ingenting om vilka konkreta handlingar situationen utgörs av.

För att bli klar över sitt perspektiv kan man ställa sig ett antal frågor.

Varför är jag intresserad?

Jag menar att det inte räcker med *att* man är intresserad. Vilka områden man intresserar sig för är subjektivt och närmast en smakfråga, men intresset för det problem man studerar bör klargöras. Man bör helt enkelt visa varför problemet är ett problem och vilket perspektiv man vill se problemet utifrån. Vad är det som är intressant med organisationer, populärkultur, arbetsmarknad eller etnicitet? Alla dessa kan studeras ur oändligt många perspektiv. Svaret på frågan "varför?" kan inte vara: "Därför att arbetsmarknaden är viktig och aktuell", eller liknande. Att den är aktuell har inte med forskning att göra och viktig blir den just när den relateras till ett perspektiv. Ett intresse är subjektivt och man har rätt att vara intresserad av vad som helst. För att det skall bli *vetenskapligt* intressant måste man dock kunna ge ett skäl. Man måste kunna tala om vad *frågan* handlar om. Vad i situationen är det som gör mig nyfiken och kräver ett svar? Vari består problemet? Man kanske, av någon anledning, upptäcker att olika individer har helt olika typ av beredskap inför besvikelser, det är inte självklart att vi är beredda att agera rationellt utifrån tillgänglig kunskap. Detta kan man komma fram till på olika sätt. Det kan ske genom att man läser Festinger och upptäcker att det finns teorier kring hur vi reagerar på vissa situationer och att teorin inte överensstämmer med vad vi

trodde. Då har teorin *problematiserat* vardagliga kunskaper. Man kan också komma fram till den insikten genom egna erfarenheter som kanske inte kan förklaras eller systematiseras förrän man stöter på en teori. Då *systematiserar* teorin de erfarenheter man har. I båda fallen kan man börja formulera frågor kring *vad det är som händer* i situationen. Man har börjat formulera en fråga som bara låter sig formuleras utifrån ett perspektiv.

Vad vill jag veta?

Svaret på denna fråga är självklart grundläggande för hela studien. Genom att klargöra sitt intresse och vad man vill veta har man formulerat sitt problem. Det perspektiv man har ligger till grund även för denna fråga. Om man är intresserad därför att tidigare uppfattningar är problematiska är det i dessa uppfattningar intresset måste sökas. Om intresset uppkommer genom kontakt med Festingers teori har man förmodligen en relativt god uppfattning om vad man vill veta. "Vilka strategier används?" "Hur går man tillväga för att intala sig själv att övertygelsen är riktig?" Eftersom frågorna väcks av en konkret situation är det troligen inom ramarna för denna situation och dess förutsättningar man vill veta något. Genom att man läser andra teorier kan nya frågor ställas och perspektivet förändras, men då blir det frågan om ett nytt intresse och en "ny" studie. Man kanske läser genusteori och börjar ställa frågor om hur män och kvinnor reagerar. Det är rimligt och legitimt, men det är då frågan om ett nytt perspektiv, nya problem och en annan studie. Om vi istället håller oss inom ramarna för exemplet utgångspunkt är vissa frågor möjliga att ställa och andra inte. Det är knappast rimligt att inom ramen för en studie samtidigt ställa frågor om kognitiv dissonans, och om de strukturella ramarna för de normsystem som leder till att vissa övertygelser överhuvudtaget finns. Båda sakerna är viktiga, men de har inte mycket med varandra att göra och bör därför bli två olika studier.

Vad måste jag ta reda på?

Vad måste jag göra för att få veta det jag vill veta? I exemplet Festinger kan man tänka sig följande: Först bör man lära känna de begrepp som ingår i det teoretiska perspektivet. Det är begreppen som hjälper oss att se saker i den verklighet vi har valt att studera. Vi måste veta vad de olika begreppen står för och hur de kan hjälpa till att systematisera erfarenheten. Vidare måste vi ha kunskap om den situation vi med begreppens hjälp skall analysera. När man har kommit så här långt är det dags att börja fundera på vilka data som måste samlas in och hur detta skall göras. Man kan tänka sig ett antal varianter som kan ge olika resultat och vilken som är bäst är omöjligt att svara på här. Det måste relateras till den mer precisa teorin och begreppsanvändningen. Man kan tänka sig intervjuer, enkäter, observationer (dolda eller öppna), och förmodligen ett antal andra varianter. Det viktiga är att den information man samlar in är av ett sådant slag att teorin och begreppen kan antas motsvara någonting i den insamlade empirin. Man måste kunna hävda att "detta är ett exempel på kognitiv dissonans".

När man har samlat in sina data är det fullt möjligt att den ger stöd åt den teori som skall förklara problematiken i situationen och då kan man känna sig nöjd. Det är också fullt möjligt att verkligheten i det aktuella fallet inte alls motsvarade teorin. Teorin kanske är otillräcklig eller irrelevant för att förklara den situation man studerar.

Frågorna är på sätt och vis oerhört banala och dessutom lika varandra, men enligt min erfarenhet skulle många problem upplösas om man tog dem på allvar.

Bibliografisk efterskrift

Eftersom min text utgår ifrån föreläsningssanteckningar innehåller den inga egentliga referenser. De texter som nämns fungerar som exempel och ger ingen vägledning till vidare läsning kring de frågor som diskuteras. Jag vill därför avsluta med att ta upp ett antal böcker som på olika sätt har bidragit till de ståndpunkter jag hävdar. Det handlar om böcker som jag vill rekommendera därför jag sympatiserar med den bild de ger av samhällsvetenskaplig metod och metodologi. Den typ av böcker som traditionellt brukar hamna under rubriken "metodlitteratur" och som nästan uteslutande behandlar olika typer av datainsamlingstekniker kommer jag i princip att utelämna. Det ges ut oerhörda mängder böcker av denna typ och de brukar heta något i stil med "Forskningsmetodik", "Samhällsvetenskaplig metod" eller "Vetenskaplig metod". De faller utanför ramen för min framställning och jag menar dessutom, i enlighet med den ståndpunkt jag driver, att titlarna på dessa böcker är missvisande. De handlar i allmänhet inte om metod eller metodologi, utan om tekniker och kan som sådana vara bra eller dåliga, men det är en fråga som inte intresserar mig här. Typiska exempel är: Holme, I. M. & Solvang, B. K *Forskningsmetodik* (1997) och Halvorsen, K. *Samhällsvetenskaplig metod* (1992).

En, för mig central, utgångspunkt som endast antyds i texten är den rena vetenskapsteorin. Man måste inte ha kunskaper i vetenskapsteori för att bedriva samhällsvetenskaplig forskning, men det är inom vetenskapsteorin man har formulerat rent logiska argument för flera av de ståndpunkter jag hävdar. Framför allt är problemen med teorilöshet och induktiva, eller s.k. förutsättningslösa, studier klassiska problem inom vetenskapsteorin. En bok som diskuterar dessa frågor på ett klagörande och enkelt sätt är: A. F. Chalmers *Vad är vetenskap egentligen* (1995). För den som vill dyka djupare i klassisk vetenskapsteori rekommenderas Karl Poppers *The logic of scientific discovery* (1980). Popper ger få eller inga konkreta råd till den som befinner sig i en forskningssituation, men den logik som presenteras i de inledande avsnitten är den vetenskapsteoretiska grund på vilken jag bygger stora delar av min argumentation. Chalmers ger en bra introducerande framställning av Poppers teser.

En klassisk kritik av den "förutsättningslösa" forskningen, där teorins funktion diskuteras är Max Webers uppsats "Samhällsvetenskapernas objektivitet", publicerad i *Tre klassiska texter* (1991). Denna kritik ingår också som en viktig del i Bourdieu, Chamboredon och Passerons *The craft of sociology* (1991). Bourdieu Chamboredon och Passeron angriper framför allt den commonsensuella "spontansociologin" som blir följderna av att man inte tillräckligt reder ut de teorier och förutsättningar som forskningen bygger på. Bourdieu m.fl. argumenterar också för att de fakta, eller data, som bekräftar en teori bara är så bra som den teori de bekräftar.

En diskussion om sociologins förhållande till commonsense finns också i Björn Erikssons *Praktiker, värden, vägval* (1997). Erikssons bok tar bland annat upp frågan om vad vi gör när vi förklarar något. Eriksson tar också upp begreppsbildningen och diskuterar det specifika med de samhällsvetenskapliga begreppen gentemot de naturvetenskapliga.

Teoriernas funktion i samhällsvetenskapen tas upp av Clifford Geertz i första kapitlet av *The interpretation of cultures* (1993). I detta kapitel presenteras exempel från antropologin som argument mot idén att data kan säga något i sig själva.

En bok som diskuterar sociologins möjligheter och brister i ett bredare perspektiv är C. Wright Mills *Den sociologiska visionen* (1985). Boken kom ursprungligen ut 1959 och den kritik som formuleras riktas mot dåtidens huvudriktningar inom den amerikanska sociologin, men de poänger Mills gör är fortfarande relevanta. Boken innehåller också ett appendix där Mills på ett konkret sätt ger en bild av det sociologiska hantverket. Det är då inte frågan om hantverk i betydelsen datainsamling, utan om hur forskningsarbetet struktureras och hur man skall presentera det. Mills tar också upp den något vaga, men likväl viktiga idén att sociologen bör ägna sig åt att studera väsentliga problem.

Konkreta råd kring själva skrivarbetet formuleras också i Howard Beckers *Writing for Social Scientists* (1986). Becker tar upp de problem som dyker upp under själva skrivarbetet och de misstag man alltför ofta begår i skrivprocessen. Man inser snabbt att man inte kan skilja skrivandet från tänkandet. I *Tricks of the trade* (1998) ger Becker tips om hur man skall få ut mer av forskningen. Becker beskriver bland annat logiska tekniker som syftar till att skapa ordning i den data som samlats in, och han tar upp olika sätt att generera nya idéer och ny kunskap ur data. *Tricks of the trade* är ingen traditionell metodbok, utan en informell framställning om hur man kan tänka under forskningens gång. I *What is a case* (Ragin & Becker, 1995) ingår ett antal uppsatser som belyser fallstudier. Bland mycket annat diskuteras frågor som ”vad är fallet ett fall av?”, och vad kan ett fall egentligen säga oss?

En författare som jag tycker bidrar med värdefulla insikter kring metodologiskt tänkande, om än i mindre koncentrerad form, är Johan Asplund. Asplunds diskussioner har sällan metodresonemang i fokus, men hans sätt att diskutera olika författare och teoretiska riktningar är ett intressant sätt att skapa förståelse kring vad samhällsforskare faktiskt gör. Del III i *Det sociala livets elementära former* (1987) diskuterar empirins funktion i forskningen i samband med ett antal socialpsykologiska experiment. Asplunds poäng där är att de personer som utgör det empiriska materialet endast är exempel, och inte intressanta som konkreta personer. I den mer metodologiskt inriktade boken *Om undran inför samhället* (1970) ger Asplund ytterligare en version av argumenten för att man måste ha ett perspektiv innan de sinnesdata vi har blir begripliga.

Litteratur

- Asplund, J. (1970). *Om undran inför samhället*. Lund: Argos.
- Asplund, J. (1987). *Det sociala livets elementära former*. Göteborg: Korpen
- Becker, H. (1986). *Writing for Social Scientists*. University of Chicago Press.
- Becker, H. (1998). *Tricks of the trade*. University of Chicago Press.
- Bourdieu, P, Chamboredon, J-C och; Passeron, J-C. (1991) *The craft of sociology*. Berlin: de Gruyter.
- Chalmers, A.F. (1995) *Vad är vetenskap egentligen*. Nya Doxa.
- Danielsson, T. (1995). *Tage Danielssons Bok*. Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- Dubos, R. (1961). *Louis Pasteur*. Stockholm: Biblioteksförlaget.
- Durkheim, E. (1993). *Självmordet*. Lund: Argos.
- Eriksson, B. (1997). *Praktiker, värden, vägval*. Stockholm: Carlssons
- Festinger, L; Riecken, H; Schachter, S. (1956). *When prophecy fails*.
Minneapolis: University of Minnesota press.
- Freud, S. (1971) *Drömydning*. Stockholm: Bokförlaget Aldus/Bonniers
- Geertz, C. (1993). *The interpretation of cultures*. London: Fontana Press
- Holme, I. M. & Solvang, B. K (1997). *Forskningsmetodik*. Lund: Studentlitteratur
- Halvorsen, K. (1992). *Samhällsvetenskaplig metod*. Lund: Studentlitteratur
- Mills C. W. (1985). *Den sociologiska visionen*. Lund: Arkiv
- Popper, K. (1980). *The logic of scientific discovery*. London: Routledge
- Ragin, C & Becker, H. (Ed.) (1995). *What is a Case? Exploring the Foundations of Social Inquiry*. Cambridge University Press
- Russell, B. (1961). *Relativitetsteorins ABC*. Stockholm: Natur och Kultur
- Weber, M. (1991). "Samhällsvetenskapernas objektivitet", i *Tre klassiska texter* Göteborg: Korpen.